

סומית הגליל - סיפור מסע לירושלים

בצהרי יום לפני כשנה צלצל הטלפון במשרדי. על הקו היה ד"ר יהושע שקדי - המדען הראשי של רשות הטבע והגנים. "חייבים להציל את סומית הגליל", הוא אמר, "חייבים להציל את הסרטן העיוור".

האמת היא, שאם לא הייתי מכיר את ד"ר שקדי הייתי משוכנע שמדובר בקוד פעולה סודי - "סומית הגליל, סומית הגליל; סרטן עיוור, סרטן עיוור" - חיילי המילואים הוותיקים שבינינו עוד זוכרים את קוד הקריאה הפומבי לגיוס מילואים שהיה נהוג במקומותינו בשנים עברו - ועם כל ידיעותיי הזואולוגיות, המוגבלות יש לומר, לא ידעתי במה מדובר.

ובכן, סרטן סומית הגליל חי רק במקום אחד בעולם - במעיין עין נור שבצפונה של הכינרת, המצוי במתחם כנסייה בטבחה. הסרטן, שכל גודלו מגיע רק לכמה סנטימטרים בגרותו (חמישה-שבעה ס"מ), הוא סרטן עיוור, ללא עיניים, ומכאן שמו. הוא חי בתוך מעיין הנובע מתוך סדרת מחילות ומערות תת-קרקעיות, הרחק מאור יום, וצבעו הלבנבן עד שקוף מאפשר מעין מבט על איבריו הפנימיים. הסרטן סומית הגליל הוא שריד נדיר מים קדום שכיסה את הסביבה, ואת מזונו הוא מוצא על קרקעית המעיין התת-קרקעי שבו הוא חי.

אוכלוסיית סומית הגליל מאוימת. שנות הברצות הארוכות, הירידה במפלס המים במעיין, והחשש שבעקבות תופעות אלה יהיה שינוי גם במליחות המעיין (שהרי מדובר באחד מהמעיינות המליחים לחופי הכינרת), מסכנים את עתידו של הסרטן.

אולי זה נשמע פשוט, אולי זה לא מדיר שינה מעיני רוב הקוראים, אבל דבר אחד ראוי לזכור, שעין נור הוא המקום היחיד בעולם שבו נמצא את בעל החיים הזה. ואם אנחנו לא נשמור עליו - הוא ייכחד.

העובדות האלה שהובאו בפניי הביאו את גן החיות התנ"כי להחלטה להתגייס ולהעמיד לרשות מנהלי הפרויקט את מיטב ניסיונו הארוך בתחום שימור בעלי חיים המצויים בסכנת הכחדה. שני רבדים היו לפרויקט: הראשון והמידי - הקמת גרעין רבייה לסומית הגליל בגן החיות התנ"כי; השני - החשוב והמרכזי, והוא החלק המורכב

והנתבי הקריטי לעתיד - שימור בית הגידול הטבעי ואוכלוסיית הסרטנים שבמעיין עין נור. הדבר ייעשה בעיקר על ידי ניטור קבוע של המעיין ואוכלוסיית הסרטנים במקום עצמו. זהו פרויקט ארוך, יקר ומרתק - שרק גורם מקצועי כמו אנשי רשות הטבע והגנים, בליווי אקדמי ובשיתוף אנשי השטח של חברת מקורות, המתחזקים את המקום, יכול להוציאו אל הפועל. הכוונה למקם בתוככי המעיין על כל מקורותיו והסתעפויותיו התת-קרקעיות מערכת ניטור שתוכל לעקוב אחרי אוכלוסיית הסומיות. המערכת תוכל גם לעקוב אחר איכות המים, הרכבם ומליחותם, דבר שיבטיח את המשך קיום האוכלוסייה. המערכת הזאת תאפשר מדידת נתונים קבועה, ובמידת הצורך תאפשר לנסות לתת פתרונות בזמן אמת.

גן החיות התנ"כי נכנס כשותף לתכנית, בהקמת גרעין רבייה בשביה, מתוך מטרה להבטיח, לכל צרה שלא תבוא, את המשך קיומו של סרטן מיוחד זה. במשך חודשים התכוננו בגן החיות לכניסה לפרויקט. בזכות מענק כספי

1. המרכז לשימור סומית הגליל שבגן החיות התנ"כי בירושלים. צילם: שיר דורון.
2. סומית הגליל, הסרטן העיוור ממעיין עין נור. צילם: שיר דורון.

קבוצת סרטנים ראשונה ממימי המעיין למרכז הרבייה.

אנשי מקורות המתפעלים את האזור, המתחזקים את המעיין והאחראים על הזרמת המעינות המליחים לפרויקט עוקף כינרת במסגרת המוביל הארצי, התגייסו גם הם למשימה החשובה. בבוקרו של יום נפגשו כולם בפתח המעיין באזור טבחה, ליד מבנה תת-קרקעי לקליטת מי המעיין - שנבנה לראשונה בתקופה הרומית, שופץ ושוחזר כמה פעמים לאורך ההיסטוריה, עד השיפוץ האחרון שלו דאגה חברת מקורות. מישוהו אמר - "המערה הסודית"... ולא סתם "המערה הסודית" אלא המערה הסודית של חסמביה - חברת סרטני מערות בסכנת הכחדה...

אל בריכת האגירה התת-קרקעית, המנקזת את מי המעיין המצוי במערכת מחילות ומנהרות חשוכות תת-קרקעיות, יורדים בסולם. לוקח כמה דקות להתרגל לחשכה הכמעט מוחלטת במקום.

ד"ר נועם ורנר - זואולוג גן החיות ואוצר הדגים בגן, יפתח סיני - אקולוג מרחב

גליל תחתון של רשות הטבע והגנים, ואני, וביד השנייה אחזנו פנס. הארנו את המים וחיפשנו את הסרטנים, שהם אמנם עיוורים, אבל רגישים לכל תנועה במים ולכל קרן אור החודרת את האפלולית של הבריכה התת-קרקעית. ככה זה בחיים - תמיד כשמחפשים לא מוצאים. בסקרים

סיפורה של טיפה - דגים בהרי ירושלים...

בחודשים האחרונים נפתח בגן החיות בירושלים מתחם חדש - "סיפורה של טיפה", העוסק בשימור בתי הגידול המימיים בארץ ובעולם, ובהצגת האתגרים העומדים בפני המין האנושי לשימור המים והבעיות השונות המאיימות על בתי הגידול ובעלי החיים המימיים. המתחם שהוקם בזכות תרומה של ידידי גן החיות התנ"כי מסן דייגו, ארצות הברית, בהשקעה של שישה מיליון ש"ח - מציג מגוון בתי גידול מימיים מהארץ ומהעולם באמצעות מסעה של "טיפי", טיפת מים העושה דרכה בתחילה כטיפת גשם היורדת בצפון הארץ, ומשם ממשיכה לכינרת, לדרום הירדן, לים המלח וסביבותיו, לנחלי החוף ובהמשך - היא עוברת לצפון אמריקה ודרומה, לאפריקה ואפילו מגיעה לדרום-מזרח אסיה. בתוככי המתחם הוקמו לראשונה בישראל גם מכלי ענק (18 קוב כל אחד) המכוסים בזכוכית אקרילית ומשמשים כאקווריומים, ובהם דגים המייצגים את בתי הגידול של ימת טנגניקה באפריקה, האמזונס בדרום אמריקה ובית הגידול של שוניות האלמוגים. דגים ייחודיים אחרים, כמו דגי התנין או דגי חשמל, גם הם נמצאים באוסף, ואליהם מצטרפים גם סוסוני ים ולוטרות גמדיות מדרום-מזרח אסיה.

לעומתם, אף על פי שהם לא ממש מושכים את העין, קיימים גרעיני רבייה של דגים ייחודיים המצויים בסכנת הכחדה, כמו נאוויית ים המלח ואמנונית יוסף - מינים הייחודיים לבתי גידול הקיימים רק בישראל. מתחם "סיפורה של טיפה" הביא את אנשי גן החיות לעסוק בעבודות טיפול מתחומים חדשים, ודווקא בהרי ירושלים אפשר למצוא מדי שבוע צוללים המבצעים עבודות תחזוקה שוטפות בתוך מכלי התצוגה במקום. המתחם החדש הזה הוא בעצם "מתאבן" לקראת תכנית ההרחבה העתידית של גן החיות - שבתוכה מצויה בתכנון הקמת אקווריום גדול בהיקף של 8,000 מ"ר ובהשקעה של עשרות מיליוני שקלים.

מוקדמים נראו ונמצאו הסרטנים האלה בקלות, אבל באותו בוקר, ברגע האמת, חלפה שעה ארוכה עד שנמצא הסרטן הראשון, שמיד חמק מאתנו.

לאחר כשעתיים הושלם הדיג, שדרש זריזות ידיים. כחובב הסתכם תפקידי בעיקר בעידוד המקצוענים ובהגשת הקופסאות שבהן נארוזו הסרטנים. חמישה סרטנים הוכנסו לקופסאות גלידה ריקות שמולאו במי המעיין - המכסה שנקבעה ליום הראשון. העלינו אותם בזהירות במעלה הסולם ונערכנו לנסיעה לירושלים. בשלב הזה נכנסו לפעולה האנשים היעילים והמנוסים של מקורות. לא די בסרטנים. היועץ המדעי של מרכז הרבייה פרופ' צורנמל נתן המלצה מכריעה - לסרטנים שיגיעו לירושלים מגיעים מי מעיין מקוריים בלבד לא רק לשעות הריקות, אלא גם קופסאות הגלידה הריקות, אלא גם לחודשים הבאים. בזריזות וביעילות פרסו אנשי צוות מקורות את הצינורות, והורידו את המשאבה לתחתית הבריכה התת-קרקעית ואת הצינור לתחתית הבור. בתוך דקות נשאבו כשני קוב מים לעוקב הנגרר אחר הטנדר שעשה את הדרך הארוכה מירושלים.

בצהרי היום הגיעה המשלחת המכובדת לירושלים. המשאבות מילאו את המכלים במרכז הריבוי בירושלים במי המעיין. הסרטנים הועברו שוב לקופסאות הגלידה והוטבלו לאקלום למשך דקות ארוכות, עד אשר שוחררו סופית לתוך המכלים הקבועים במרכז הרבייה. בחודשים שלאחר מכן הצטרפו אליהם עוד 20, ובסך הכול נמנו בגרעין המייסדים 25 סרטנים עיוורים. כולם מקוריים, כמוכן, שאת סרטני סומית הגליל ניתן יהיה לשמור במקום היחיד והכי טבעי עבורם בעולם - מעיין עין נור, לחופה הצפוני של הכינרת.

1. "לא פשוט למצוא סרטן עיוור במעמקי מערה חשוכה..." צילם: שי דרון.
2. הסומיות יקרות הערך מגיעות למשכנן בגן החיות התנ"כי בירושלים. צילם: שי דרון.
3. אחת מחמש הסומיות שהועברו מתאקלמת בתצוגת "סיפורה של טיפה" בגן החיות הירושלמי. צילם: שי דרון.